Iskolakultúra 2001/5

Az iskola környezeti nevelési programja

Amilyen a jelen iskolája, olyan lesz a jövő társadalma. Valószínűleg az állítás fordítottja is sok igazságot hordoz. Ugyanis egyetlen oktatási intézmény sem függetlenítheti, függetleníti magát az őt körülvevő társadalomtól, természeti és épített környezettől. Az iskola használói, a szülők, a fenntartó önkormányzatok, a társadalmi megítélés (stb.) hatnak a működésre. A tanulók ítéletéről nem is beszélve. Ugyanakkor az iskola nem lehet csak pillanatnyi elvárások kiszolgálója, konzervatív, hagyományos értékeket is kell közvetítenie, miközben a gyorsan változó, néha csak jósolható jövőre szeretné felkészíteni a tanuló ifjúságot.

Epp csak elbúcsúztattuk a világtörténelem talán leghosszabb évszázadát, amely sajnos nem lett a szeretet, a tolerancia és az igazságosság évszázada, így a gyermekeké sem. Az új kihívásokra adott válaszként iskoláinkban új tantervek bevezetésére készülünk. A tantestületek a néhány éve megfogalmazott Pedagógiai Program átdolgozásán, újragondolásán fáradoznak. Teszik ezt a kerettantervek bevezetése, a hagyományos tantárgyak rehabilitálására az azokra és az újabbakra szánt (jutó) óraszámok, nem utolsósorban a közoktatási törvényben megfogalmazott szemléletváltás szükségessége miatt. Reményeink szerint a változások a nevelés, a képességfejlesztés, az életkori sajátosságok előtérbe állításával az új kihívásokra is választ találnak. A feladatok sokrétűek: a globálistól a regionálison át a lokális jellegűig. Előttünk álló történelmi feladat az EU-hoz való csatlakozás, ahol már régóta program az élethosszig tartó tanulás, amelyhez jó néhány képesség kialakítása szükséges. A középiskolák expanziója mellett 2010-re kitűzött cél az adott populáció 50 százalékának felsőoktatásban való részvétele. *(1)* (1999-ben ez az adat 18,8 százalék volt!) *Csapó Benő* ugyanakkor arra is figyelmeztet bennünket, hogy 2010-re az EU legrosszabbul teljesítő oktatási rendszerei közé kerülhetünk. *(2)* Az emberiség sorskérdéseire a tudomány százada, illetve maga a tudomány nem vagy csak ellentmondásos válaszokat tudott adni, ebből is következett a tudományoktól való elfordulás az OECD-országokban. *(3)* Miközben gazdasági felemelkedésünk a tudományos kutatás nélkül elképzelhetetlen, természettudományos tantárgyak, az irodalom, az ének és a rajz kedveltségi szintje elgondolkoztatóan alacsony, amint az a PTE Tanárképző Intézete által végzett felmérésből is kiderül. *(4)*

Napjaink másik szomorú világjelensége a bűnözés terjedése. Magyarországon a megismert bűnelkövetők 16 százaléka fiatalkorú, s a 10.000 lakosra jutó fiatal bűnelkövetők száma tízszeresére nőtt. Ugyanakkor a társadalom polarizálódásával a társadalmi mobilitás is megtorpant. Az iskolarendszerben való előrehaladást elsősorban a szülők iskolázottsága és anyagi helyzete határozza meg, s kevésbé a tehetség és a képességek. Elterjedt a „lakás helyett jó iskolát” elve, ami önmagában örömünkre is szolgálhatna, ha nem járna a gazdaságilag lemaradó rétegek gyermekeinek tömeges kiszorulásával. *(5)* Ismeretesek szociológiai felmérések, melyek szerint csak az alacsonyabb presztízsű intézményekben, szakokon maghatározóak az első generációs értelmiségivé váló hallgatók. „Ha figyelemmel kísérjük a munkaerőpiac fejleményeit, nem nehéz felfedezni, hogy a munkamegosztásban betöltött pozíció

milyensége minden korábbinál nagyobb mértékben függ a piaci szereplők tudástőkéjének minőségétől." *(6)*

E felsorolt kérdésekben a társadalmi, kormányzati szintű érzékenység mellett az iskoláknak azok helyi programjaiban is keresni kell a speciális helyi megoldási módokat.

A környezeti és környezetvédelmi gondok sokasága, ezek komplex, globális és az egész 21. századot meghatározó volta belátható időn belül szükségszerű paradigmaváltást indukál. (15 év múlva egy milliárddal növekszik a emberiség száma, az elszegényedés fokozódik, ivóvízhiány léphet fel stb.) A filozófiai váltás és az ebből adódó cselekvés elkerülhetetlenségére a természet maga (ökológiai katasztrófák, árvizek, szélsőséges időjárás), illetve a tudomány sok jeles képviselője hívja fel figyelmünket, egyelőre eléggé reménytelenül. *Végh László* fizikust idézzük: „ Már a 21. század elején komoly veszélyt jelenthet az, hogy a fogyasztói életforma tarthatatlanná válik. Lehet, hogy a fogyasztás visszaesése miatt túltermelési válság lép fel, az 1929-es válsághoz hasonló következményekkel, …" *(7)* Bár a környezetvédelem egyik leggyakrabban hallott szavunkká vált, környezeti állapotunk javulásának nemigen látjuk jeleit. Nézzük csak meg az ember (és más élőlények) életfeltételeit. A „víz egyenlő élet" alapigazságát látszanak megkérdőjelezni a vízszennyezésekről szóló, mindennapivá váló híradások. Hajlamosak vagyunk elfeledni, hogy Budapest után 70 kilométerre lesz a – számunkra Európát is jelentő – Duna vize olyan tiszta (szennyezett), mint a főváros előtti. Az ország szennyvízhálózatának kiépítése, az EU-előírások kényszere ellenére is, csak lassacskán halad. A hulladékkezelés színvonaltalanságáért ma még tán nem is sejthető árat kell fizetni. Ételeinkben ellenőrizetlenül jelen lehetnek nehézfémek, növényvédő szerek, rákkeltő anyagok, hormonok stb. Miközben elavult a járműpark, az új közlekedési beruházások körüli vitákban a környezetvédelmi szempontok alig játszanak szerepet.

Népünk egészségi állapotának mutatói – a múlt század húszas éveit idéző alacsony átlagéletkor, az életminőség romlása, a kétmillió allergiás szenvedése – e problémára irányítja a figyelmünket. A halálokok között 40 százalékban a szennyezett környezet tehető felelőssé. A vegyszerek immunrendszerre, az agy elektromos jeleire, a termékenységre (terméketlenségre) gyakorolt hatása bizonyított tény. *(8)* Önmagunk védelme érdekében is gyors cselekvésre, szemléletváltásra van szükség.

Szerencsére országunk természeti kincsekben bővelkedik. Még meglévő – másokénál jóval gazdagabb – biodiverzitásunk, a természetközeli élőhelyek, a kevésbé intenzív mezőgazdaság által megkímélt termőföldkincsünk, termálvízkészletünk nemzeti értékek, s gazdasági felemelkedésünket is szolgálhatják. Ugyanígy meghatározó történelmi tapasztalataink, hagyományaink, kultúránk sokfélesége.

Tanulóink partnerségére e nevelési területen bizton számíthatunk. A környezeti nevelés hazai története arról tanúskodik, hogy múltbeli gyökerei erősek (gondoljunk Herman Ottó munkásságára), a jelenben pedig összehangoltabban, rendszerbe szerveződve kell munkánkat végezni, hogy a nevelési hatások erősíthessék egymást.

A környezeti nevelés tehát a bioszféra, benne az ember s valamennyiünk életben maradásához – a „lenni és folytatódni" életprogram megvalósításához – szükséges feltételek fenntartására, védelmére irányuló nevelés. Talán nem túlzás úgy fogalmazni, hogy korunk adekvát nevelésfilozófiája ez. Persze feltehető a kérdés: miért nevelés, és nem oktatás, miért környezeti, és nem környezetvédelmi? Elsősorban azért, mert a környezetvédelem fogalmát csak az utóbbi évtizedekben használjuk, környezetünk tudatos alakítása, megóvása pedig az emberi civilizáció – igaz, időnként háttérbe szoruló – része volt mindig. E nevelési terület holisztikus elvű: az em-

ber külső (természeti, társadalmi) és belső környezetét is figyelembe veszi. A személyiség egészére (kíváncsiság, érzelem, képzelet, értelem, akarat, cselekvés) kíván hatni, a művészet, a tudomány, a hit és a technológia (technoszféra) arányos részvételével a nevelésben. A Nemzeti Környezetvédelmi Program szerint „a környezetvédelmi ismeretek és az ökológiai szemlélet kialakítása minden állampolgár és minden szakma számára elengedhetetlen, a fenntartható fejlődés irányába való előrelépés igénye miatt." *(9)* A környezeti nevelésnek hatnia kell a közoktatásban és a felnőttoktatásban – a Környezeti Nevelési Stratégia ajánlásai ugyanezt erősítik meg. *(10)* A környezeti nevelés ugyanis a „bölcsőtől a sírig" tartó folyamat.

A természetszeretetre és -védelemre nevelést lakóhelyünk élővilágának, a természetes és mesterséges környezet, a kultúrtörténeti emlékek, a helyi értékek megismertetésével kezdhetjük. Ezek során a gyermekek pozitív attitűdökkel gazdagodnak. A rácsodálkozást követi a természet megszeretése, tisztelete, majd védelme. Az érte való cselekvés, esetleg áldozatvállalás.

A céljainkat, tevékenységeinket rendszerbe foglaló pedagógiai program sokféle logikai, szerkezeti elv szerint készülhet. Ehhez saját tapasztalati tőkénken kívül az időközben megjelenő számos szakirodalom is segítségünkre van. A pedagógiai programot továbbra is megszabja:

– a Közoktatási Törvény;

– a NAT és annak hét közös követelménye;

– kerettantervek és helyi tantervek;

– tantárgyak, modulok rendszere és óraszámai;

– az iskola hagyományai;

– az iskola és fenntartó (humán, anyagi) erőforrásai;

– az iskola klienseinek elvárásai.

Fontos, hogy nevelési céljainkat mérhető, számonkérhető, ellenőrizhető formában fogalmazzuk meg. Az elmúlt évek tantestületeket megterhelő külön feladatai (helyi tanterv, óraterv készítés) mellett kevés helyen jutott figyelem, energia a közös követelmények kerettanterveinek elkészítésére. A hét közös követelménynek szervesen kell (kellene?) beépülnie valamennyi tantárgyba. A néhány önálló modulban is megjelenőre (például egészségnevelés) is vonatkozik mindez, de még fontosabb a modulokból kiszorulók esetében. A környezeti nevelési programnak önállóan is és a nevelési program részeként is van létjogosultsága. (Az óvodai tevékenységi rendszer már ma is sok helyen e nevelési feladat köré szerveződik.) Cél-, eszközrendszerét, színtereit és módszereit a környezeti nevelők népes tábora már kidolgozta, kipróbálta. Ezek felhasználásával is csak tudatos tervezéssel, gondos odafigyeléssel válhat ellensúlyozhatóvá a sajnálatos tény, hogy e fontos terület nem kapott modult. Victor András a ‚Környezeti nevelés a kerettantervekben' című írásában így sommázza véleményét: „a környezeti nevelők pedig megint kezdhetik elölről annak bizonygatását (…), hogy a környezeti nevelés »közös ügy«". *(11)*

Az iskola környezeti nevelési programjának szerkezetére kínálunk egy mintát:

1. A környezeti nevelés szükségessége:

– környezeti elemek;

– minden ugyanarról a környezetről szól;

– célok a Pedagógiai Programmal összhangban.

2. Törvényi szabályozók:

– a különböző munkáinkat szabályozó törvények mely paragrafusait milyen módon valósítjuk meg e tevékenységi körünkön belül.

3. Helyi értékek és szerepük:

– lakóhelyünk azon értékeinek számbavétele, amelyeknek megismertetésével nevelési céljainkat el kívánjuk érni.

4. Helyi tantervek:

– környezeti nevelés tanórán – mely tantárgyban, hol és mire nevelünk;

– környezeti nevelés önálló tantárgyban a szabadon felhasználható órakeret terhére, a résztudások összegzésére;

– a környezeti nevelés tanórán kívüli lehetőségei, az adott iskola sokféle fölvállalható, megvalósítható lehetősége (szakkör, diáknap, témahét, természetvédelmi nap,

vetélkedők, erdei iskola, tanulmányi kirándulások, akciók stb.)

5. Az iskola akcióprogramja, évi munkarendje, felelősök és határidők. (Évfolyamonként, évenként változhatnak, periodikusan visszatérhetnek feladatok.)

6. Módszerek:

– a lehetőségek megismerése és a mi iskolánkban legeredményesebbnek tartottak kiválasztása, a tanári felkészültség, a kreativitás és az alkotói feltételek; a kollégák együttműködése alapján bontakozhatnak ki a megfelelő munkaformák;

– élményközpontúságra való törekvés alapelve.

7. A program erőforrásai:

– külső kapcsolatok intézményekkel, szülőkkel, nemzeti parkok igazgatóságaival, civil szervezetekkel stb.

Ízelítőül a célokat és feladatokat idézzük abból a munkából, amelyet a Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete dolgozott ki a 10. osztályban bevezethető modulra.

Célok és feladatok

A tanulók
– tudják, hogy a környezetet tágan kell értelmeznünk, a földi rendszer a környezeti szintek együttese (élettelen – élő társadalmasított – individuális/társas), és bármi történjen e rendszer bármely szintjével, elemével, az a többire is hat;
– tudják, hogy az ember befolyásolható, s így előidézője a környezetszennyezésnek, ha az oktatás nem fordít figyelmet a környezeti szemlélet kialakítására; az állam környezetszennyezőket nevel;
– ismerjék az élettelen-élő-társadalmasított földi rendszert szerkezetében és funkciójában, illetve a saját helyüket és szerepüket ebben, valamint a harmónia fenntartásában és megőrzésében;
– ismerjék a szennyezés okait, nevezetesen azt, hogy a környezeti szintek egymást igénybe veszik, s ha az igénybevétel mértéktelen, az igénybevevő és az igénybevett szint is megváltozik; ez a változás a környezeti szintek kapcsolatrendszerében és ebben az egymásra épülésben környezetszennyezésnek tekinthető, mivel az adott szintek működésének az alapja változik meg;
– tudják, hogy az ember a népesedési, termelési, fogyasztási szokásaival változtatja meg a környezeti szintek elemeit és energiaforgalmát; ez okozza a környezeti alapproblémát, a környezetszennyezést;
– ismerjék, hogy a történelmileg felhalmozott szennyeződések és a környezeti (egészleges) szemlélet hiánya veszélybe sodorta az emberiséget, a földet;
– tudják, hogy módosult a földi rendszer működése;
– de tudják azt is, hogy szemléletváltással, megfelelő törvényekkel, egyezményekkel, a természeti, társadalmi (helyi) értékek felmérésével (montírozásával), a károk elhárításával ez a veszély mérsékelhető, talán megállítható.

Általános fejlesztési követelmények

A természettel kapcsolatban az ember/tanuló képes legyen
– magát a természet részeként azonosítani, természettörténeti rokonságát tiszteletben tartani;
– a természeti történéseket, folyamatokat, a természet létezőinek mennyiségi jellemzőit, egymáshoz való kapcsolatát egységben látni;
– a természeti, a társadalmi, emberi sokféleséget ismerni és megbecsülni;
– a földi rendszer (természet) módosult működését ismerni és kezelni.

A társadalommal kapcsolatban az ember/tanuló képes legyen
– létprogramját szervezetten, társaival együttműködve megvalósítani;
– a társadalmi munkamegosztásban adottságainak megfelelően részt venni;
– arányos társadalomszerkezetet kialakítani, illetve követelni (gazdaság-kultúra-politika egyenrangúság);
– a gazdaságban figyelemmel lenni a Föld eltartó képességére és a jövő generáció érdekeire;
– képes legyen a természettel harmonizáló társadalom létrehozására, önmaga harmonikus kiteljesítésére;
– képes legyen megfogadni Konrad Lorenz figyelmeztetését: „embervoltunk hanyatlása a kultúra hanyatlásával kezdődött";
– a politika szereplőjeként tudja, hogy az csak akkor sikeres, ha lét- és környezet-biztonságot nyújt;
– tudatosítani, hogy az állam köteles olyan eszközöket, törvényeket (beleértve az oktatást is) létrehozni, amelyek megteremtik mindehhez a feltételeket.

Az emberrel/önmagával kapcsolatban képes legyen
– önmagát egészként (kíváncsiság, érzelem, értelem, cselekvés), természeti és társadalmi lényként értelmezni;
– önmagát kultúra-teremtőként azonosítani, aki adottságaival hozta/hozza létre a kultúrát;
– igényelni, hogy személyiségét a kultúra egészével fejlesszék;
– tanulás-tanítás célját a személyiség fejlesztéssel azonosítani;
– az adottságainak megfelelő pályát választani;
– a testi, lelki harmóniát elérni.

A hazai környezeti nevelők önszerveződő csoportjainak, szervezeteinek munkája önmagában is jelzi e feladat fontosságát. Az utóbbi évtizedben óriási szellemi potenciál mozdult meg, fogott össze s teremtette meg a környezeti nevelés elméletét és gyakorla-

tát egyaránt. Már „csak” az elhatározás, döntés, az adott iskolának és a pedagógus személyiségeknek megfelelő tevékenység- és módszerválasztás a feladat. (Ehhez sokféle segítséget is kapnak, kaptak az iskolák.) A nevelők jutalma a sikerorientált ember örömmel végzett és azonnal érezhető eredményes munkája. Tanulóink partnerségére e nevelési területen bizton számíthatunk. A környezeti nevelés hazai története arról tanúskodik, hogy múltbeli gyökerei erősek (gondoljunk *Herman Ottó* munkásságára), a jelenben pedig összehangoltabban, rendszerbe szerveződve kell munkánkat végezni, hogy a nevelési hatások erősíthessék egymást. A tanári felkészültség, kreativitás és alkotói feltételek, valamint a munkatársakkal való együttműködés függvényében kibontakozhatnak a jó megoldások. Ars poeticánknak is tekinthetjük *Vida Gábor* akadémikus szép gondolatát: „szembeállni valamivel, ami reménytelennek látszik, de mégsem egészen az.” *(12)*

Jegyzet

(1) MÉSZÁROS Rezső: *A felsőoktatás évtizede.* Népszabadság, 2000. 01. 29.
(2) CSAPÓ Benő: *Természettudományos nevelés: Híd a tudomány és a nevelés között.* Iskolakultúra, 1999/9. sz.
(3) Hogy állunk a tudománnyal? Élet és Tudomány, 2000/37. sz. 1171. old.
(4) Vizsgáztak a tantárgyak. Népszabadság, 2000. 03. 28. 7. old.
(5) A középfok a vízválasztó. Népszabadság, 2000. 03. 31. 7. old.
(6) GAZSÓ Ferenc: *A társadalmi polarizáció és a közoktatás.* Új Pedagógiai Szemle, 1995/9. sz. 3. old.
(7) VÉGH László: *A gazdasági visszaesés réme fenyeget*. Magyar Nemzet, 2001. 01. 16. 6. old.
(8) SZABAD János: *Előadás.* Pécs, 2000. 01. 31.
(9) Magyar Közlöny, 1997/82. sz. 5843. old.
(10) Környezeti Nevelési Stratégia. Magyar Környezeti Nevelés Egyesület, 1998.
(11) VICTOR András: *Környezeti Nevelés hálózat.* Hírlevél, 2001. január 51. sz.
(12) Ökológiai kultúra, ökológiai nevelés. TKTE, Bp, 1998. 14. old.

Horváthné Papp Ibolya